

POSTANOWIENIE

Dnia 22 czerwca 2018 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Marta Romańska (przewodniczący)

SSN Paweł Grzegorzcyk

SSN Bogumiła Ustjanicz (sprawozdawca)

w sprawie z wniosku E. G., M. M., A. R. i W. F.

przy uczestnictwie B. Z., L. Z.,

A. Z., A. Z., K. K.,

M. C., A. F., P. C., E. Ś., M. K., W. Ś., A. Ś., G. Ś., K. M., K. Z., Ż. R., M. G., K. C.,

A. M., B. W. i E. F.

o stwierdzenie nabycia spadku,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym

w Izbie Cywilnej w dniu 22 czerwca 2018 r.,

skargi kasacyjnej wnioskodawczyni E. G.

od postanowienia Sądu Okręgowego w S.

z dnia 23 września 2016 r., sygn. akt II Ca (...),

1) uchyla zaskarżone postanowienie w punkcie 1 i 2 i stwierdza, że:

a) udział J. Z. w gospodarstwie rolnym położonym w T., obejmującym działki nr 104, 129, 130 i 131 o łącznej powierzchni 0,82 ha, dla których prowadzona jest księga wieczysta nr (...)/8 dziedziczą: żona F. Z. (córka L. i K.), syn W. Z. (syn J. i F.), córka H. K. (córka J. i F.) i wnuczka E. G. (córka K. i W.) po 1/4 (jednej czwartej) części każde z nich;

b) udział F. Z. w gospodarstwie rolnym położonym w T., obejmującym działki nr 104, 129, 130 i 131 o łącznej powierzchni

**0,82 ha, dla których prowadzona jest księga wieczysta nr (...)/8
dziedziczą: córka H. K. (córka J. i F.), syn W. Z. (syn J. i F.) i
wnuczka E. G. (córka K. i W.) po 1/3 (jednej trzeciej) części każde
z nich;**

**2) koszty postępowania kasacyjnego każdy uczestnik
postępowania ponosi we własnym zakresie.**

UZASADNIENIE

Postanowieniem z dnia 2 kwietnia 2015 r. Sąd Rejonowy w S. stwierdził,

- że spadek po J. Z. zmarłym w dniu 24 czerwca 1982 r. w T., ostatnio stale zamieszkałym w T. 43, na podstawie ustawy nabyli wprost żona F. Z. (córka L. i K.) w $\frac{1}{4}$ części oraz dzieci W. S., W. Z., Z. Ś., K. M., K. M., M. C., H. K. i wnuk B. Z. (syn L. i K. I.) po $\frac{3}{32}$ części, zaś udział w gospodarstwie rolnym położonym w T., obejmującym działki 104, 129, 130, 131 dziedziczą: żona F. Z., córka H. K. i wnuczka E. G. (córka K. i W.) po $\frac{1}{3}$ części;

- że spadek po F. Z. zmarłej w dniu 12 stycznia 1983 r. w T., ostatnio stale zamieszkałej w T. 43, na podstawie ustawy nabyły wprost dzieci (J. i F.) W. S., W. Z., Z. Ś., K. M., K. M., M. C., H. K. i wnuk B. Z. (syn L. i K. I.) po $\frac{1}{8}$ części, a udział w gospodarstwie rolnym położonym w T., obejmującym działki 104, 129, 130, 131 dziedziczą: córka (J. i F.) H. K. i wnuczka E. G. (córka K. i W.) po $\frac{1}{2}$ części.

Z dokonanych przez ten Sąd ustaleń wynika, że J. Z. zmarł w dniu 24 czerwca 1982 r. Z jego jedynego małżeństwa z F. Z. pochodziło ośmioro dzieci: M. C., K. M., K. M., Z. Ś., L. Z., W. Z., W. S. i H. K. Otwarcia spadku po J. Z. nie dożył L. Z., pozostawiając jedynego syna B. Z. Spadkodawca nie miał dzieci pozamałżeńskich ani przysposobionych, nie sporządził testamentu. Nikt nie składał oświadczeń spadkowych, nie zawierał umów ze spadkodawcą o zrzeczeniu się dziedziczenia, nie został uznany za niegodnego dziedziczenia, nie sporządzono także aktu poświadczenia dziedziczenia. W skład spadku po J. Z. wchodzi gospodarstwo rolne o łącznej powierzchni 82 ary.

F. Z. zmarła 12 stycznia 1983 r., w chwili śmierci była wdową, wcześniej pozostawała w jedynym związku małżeńskim z J. Z.. Z ich związku pochodziło

ośmioro wymienionych dzieci. Otwarcia spadku nie dożył L. Z., którego jedynym następcą jest syn B. Z. Spadkodawczyni nie miała dzieci pozamażeńskich ani przysposobionych, nie sporządziła testamentu. Nikt nie składał oświadczeń spadkowych, nie został uznany za niegodnego dziedziczenia po zmarłej, nie zawierał z nią umów o zrzeczeniu się dziedziczenia. Nie sporządzono aktu poświadczenia dziedziczenia po F. Z. W skład spadku po niej wchodzi gospodarstwo rolne o łącznej powierzchni 82 ary. W chwili otwarcia spadku po J. Z. F. Z. była rencistką. Żadne z dzieci spadkodawców nie było małoletnie, nie pobierało nauki zawodu, nie miało przygotowania zawodowego do prowadzenia produkcji rolnej, jak też nie było trwale niezdolne do pracy. Jedynie H. K. prowadziła gospodarstwo rolne wraz z mężem i jednocześnie nie była zatrudniona w innym miejscu. Taka sama sytuacja, w odniesieniu do dzieci spadkodawców miała miejsce w chwili otwarcia spadku po F. Z..

M. C. zmarła w dniu 7 grudnia 1987 r., nie pozostawiła zstępnych. Do spadku po niej doszli jej mąż, siostry, brat i bratanek.

K. M. zmarła w 2002 r. także bezdzietnie, a jej spadkobiercami byli: siostry Z. Ś., K. M., W. S. i brat W. Z.

K. M. ma dwoje dzieci: A. M. urodzoną w 1976 r. i M. K. urodzonego w 1976 r.

Z. Ś. ma czworo dzieci: synów W. urodzonego w 1960 r., A. urodzonego w 1964 r., G. urodzonego w 1974 r. i córkę B. W. urodzoną w 1966 r.

W. Z. miał czworo dzieci: synów L. urodzonego w 1962 r., A. urodzonego w 1967 r., A. urodzonego w 1982 r. i córkę K. Z. urodzoną w 1979 r.

W. S. miała czworo dzieci: E. G. urodzoną w 1953 r., W. F., W. K. i A. Ś. A. Ś. zmarła w 1992 r., pozostawiając córki A. R. urodzoną w 1975 r. i M. S. urodzoną w 1973 r. W. K. zmarł w dniu 2 marca 2008 r., pozostawił troje dzieci K. urodzonego w 1973 r., M. G. urodzoną w 1984 r. i Ż. R. urodzoną w 1981 r. W. F. ma dwoje dzieci A. urodzonego w 1975 r. i E. F. urodzoną w 1976 r.

H. K. zmarła nie pozostawiając zstępnych; do spadku po niej powołana została siostrzenica E. G.

Spośród wnuków i prawnuków spadkobierców żyjących w chwili otwarcia spadków tylko E. G. posiadała przygotowanie zawodowe do prowadzenia produkcji

rolnej; w dniu 16 maja 1980 r. uzyskała świadectwo z tytułem rolnika wykwalifikowanego w zawodzie rolnika - hodowcy owiec. Stwierdzenie nabycia spadku po obu spadkobiercach dokonane zostało na podstawie art. 931 § 1 k.c. W odniesieniu do dziedziczenia gospodarstwa rolnego, to warunki wymagane do nabycia udziału w nim wskazane w art. 1059 i art. 160 § 1 pkt 1 k.c. oraz w rozporządzeniu z dnia 28 listopada 1964 r. w sprawie przenoszenia własności gospodarstw rolnych, znoszenia współwłasności takich nieruchomości oraz dziedziczenia gospodarstw rolnych (Dz. U. Nr 45, poz. 304) stosownie do § 3 ust. 1 i § 14 ust. 1 spełniała F. Z. jako niezdolna do pracy oraz córka H. K., prowadząca własne gospodarstwo rolne. Ponadto stosownie do art. 1060 § 2 k.c. możliwe było rozszerzenie kręgu spadkobierców na dalszych krewnych zmarłego, na wnuki spadkodawcy, które w chwili otwarcia spadku odpowiadały warunkom z art. 1059 § 1 k.c., wtedy gdy ich rodzice nie mogą gospodarstwa dziedziczyć, wobec braku warunków w tym przepisie określonych. Wymagania te spełniła E. G.. Dotyczy to także dziedziczenia gospodarstwa rolnego po F. Z.

Po rozpoznaniu apelacji uczestnika A. Z., który domagał się stwierdzenia, że gospodarstwo rolne po obu spadkobiercach dziedziczą także W. Z. i A. Z., Sąd Okręgowy w S. zaskarżonym postanowieniem zmienił orzeczenie Sądu pierwszej instancji. Stwierdził, że udział zmarłego J. Z. w opisanym gospodarstwie rolnym dziedziczą: żona F. Z., córka H. K. i syn W. Z. po 1/3 części; natomiast udział zmarłej F. w opisanym gospodarstwie rolnym dziedziczy córka H. K. i syn W. Z. po 1/2 części. W pozostałym zakresie apelacja została oddalona. Wskazał, że kontrola ustalenia przez Sąd pierwszej instancji kręgu spadkobierców uprawnionych do dziedziczenia gospodarstwa rolnego, wykazała, iż było ono nieprawidłowe. Zgodnie z art. 931 § 2 k.c., wnuki spadkodawcy mogą dojść do dziedziczenia w razie gdy ich rodzic nie dożył otwarcia spadku, a zatem skoro W. S. zmarła w dniu 7 sierpnia 2005 r., to jej córka E. G. nie należy do spadkobierców dziadków. Dotyczy to również A. Z., którego ojciec W. Z. zmarł w dniu 23 grudnia 2003 r. Zaznaczył, że o uznaniu spadkobiercy za odpowiadającego warunkom dziedziczenia z ustawy gospodarstwa rolnego przesądza chwila otwarcia spadku. Do tego kręgu należy H. K., która wraz z mężem prowadziła własne gospodarstwo rolne. Pozostałe dzieci spadkodawców jedynie pomagały w gospodarstwie. Z dokonanych ustaleń wynika,

że W. Z. mieszkał z rodzicami do ich śmierci, a ich gospodarstwo rolne na kilka lat przed śmiercią przestało pełnić funkcję produkcyjną. Dla oceny czy przymiot spadkobiercy tego gospodarstwa przysługuje W. Z. istotne znaczenie miało stwierdzenie, czy jego praca w gospodarstwie rodziców miała charakter stały, o jakim mowa w art. 160 k.c., a następnie w art. 1059 pkt 3 k.c. w brzmieniu obowiązującym w chwili otwarcia spadku. Wskazywały na taką pracę W. Z. zeznania jego synów A. i A. Sąd Okręgowy uznał, że sens uregulowania objętego art. 1060 § 2 k.c. w chwili otwarcia spadku po J. Z. polega na dopuszczeniu do dziedziczenia wnuków spadkodawcy, którzy posiadali wymagane uprawnienia, a ich rodzic nie dożył otwarcia spadku. Stwierdził, że do dziedziczenia gospodarstwa rolnego po J. Z. doszli jego żona F., córka H. K. i syn W. Z., a po F. Z., córka H. K. i syn W. Z.

Wnioskodawczyni E. G. powołała w skardze kasacyjnej podstawę przewidzianą w art. 398³ § 1 pkt 1 k.p.c. Naruszenie prawa materialnego połączyła z błędną wykładnią art. 1060 k.c. przez nieuzasadnione przyjęcie, że dojście wnuków spadkodawcy do dziedziczenia gospodarstwa rolnego możliwe jest w sytuacji niedożycia do chwili otwarcia spadku przez dzieci spadkodawcy, jak też wykazania, iż spełniają ustawowe kryteria przewidziane w art. 1059 k.c. Skarżąca domagała się uchylenia zaskarżonego postanowienia i jego zmiany przez uwzględnienie jej jako spadkobierczyni dziadków w zakresie udziału w gospodarstwie rolnym.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Do ustalenia porządku dziedziczenia gospodarstw rolnych w czasie otwarcia spadku po J. Z. i F. Z. miały zastosowanie przepisy tytułów I-IX księgi czwartej kodeksu cywilnego ze zmianami wynikającymi z przepisów tytułu X w brzmieniu obowiązującym w tym okresie (art. LI. ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Przepisy wprowadzające kodeks cywilny Dz. U. Nr 16, poz. 94 ze zm.). Z art. 1058 k.c. wynika, że przedmiotem dziedziczenia jest jeden spadek po spadkodawcy, w ramach którego wyodrębniane są dwie masy majątkowe. Każda z tych mas podlega odrębnemu porządkowi dziedziczenia, ale zachodzi pomiędzy nimi ścisły związek. Przepisy szczególne o dziedziczeniu gospodarstw rolnych wprowadzają ograniczenie zdolności dziedziczenia tych gospodarstw, wyłączając od

dziedziczenia osoby nieodpowiadające wymaganiom przewidzianym w art. 1059 do 1062 k.c. Po zmianie treści art. 1059 k.c. ustawą z dnia 26 marca 1982 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny oraz o uchyleniu ustawy o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych (Dz. U. Nr 11, poz. 81), która weszła w życie z dniem 6 kwietnia 1982 r., do dziedziczenia gospodarstwa rolnego z mocy ustawy powołani zostali spadkobiercy, jeżeli w chwili otwarcia spadku odpowiadali warunkom wymagany do nabycia własności nieruchomości rolnej w drodze przeniesienia własności albo byli małoletni bądź też pobierali naukę zawodu lub uczęszczali do szkół albo byli trwale niezdolni do pracy. Zmieniona została także treść art. 1060 k.c., który stanowił, że w granicach określonych w art. 931 § 2 k.c. wnuki spadkodawcy, które w chwili otwarcia spadku odpowiadają warunkom przewidzianym w art. 1059 pkt 1, dziedziczą gospodarstwo rolne także wtedy, gdy ich ojciec lub matka nie mogą gospodarstwa dziedziczyć dla braku warunków przewidzianych w art. 1059. Przepis ten stosuje się do dalszych zstępnych. Oznacza to, że została przewidziana możliwość dziedziczenia gospodarstwa rolnego przez wnuki spadkodawcy lub dalszych zstępnych w sytuacji, gdy ich ojciec lub matka żyją, ale nie mogą gospodarstwa dziedziczyć z powodu niewypełniania warunków przewidzianych w art. 1059 (por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 5 czerwca 1985 r., III CZP 31/85, OSNC 1986, nr 4, poz. 46, postanowienie z dnia 4 czerwca 2004 r., III CK 61/03, OSNC 2005, nr 6, poz. 67). W piśmiennictwie prawniczym taka sytuacja jest nazywana dziedziczeniem zastępczym. Zastrzeżenie dziedziczenia przez wnuki spadkodawcy w granicach określonych w art. 931 § 2 k.c., wskazuje, że udział spadkowy ich rodziców przypada im w częściach równych.

Dalszą przesłanką dojścia do dziedziczenia gospodarstwa rolnego przez wnuki spadkodawcy było wykazanie zaistnienia jednego z warunków objętych art. 1059 pkt 1 k.c. Przepis ten odsyłał do art. 160 § 1 k.c., który od 6 kwietnia 1982 r. przewidywał, że własność nieruchomości rolnej lub jej części może być przeniesiona na rzecz osoby fizycznej tylko wtedy, gdy nabywca: stale pracuje w jakimkolwiek gospodarstwie rolnym bezpośrednio przy produkcji rolnej albo ma kwalifikacje do prowadzenia gospodarstwa rolnego. Z wiążących w postępowaniu kasacyjnym ustaleń faktycznych będących podstawą zaskarżonego postanowienia wynika, że skarżąca posiada kwalifikacje zawodowe do prowadzenia produkcji

rolnej, a matka jej W. S., córka spadkobierców, z uwagi na brak takich warunków nie doszła do dziedziczenia gospodarstwa rolnego.

Zarzut naruszenia zaskarżonym postanowieniem art. 1060 k.c. był uzasadniony. Nie było podstaw do przyjęcia, że sens tego uregulowania był odmienny jego interpretacji językowej, systemowej i funkcjonalnej, zakładającej dziedziczenie gospodarstwa rolnego przez osoby najbliższe spadkobiercom.

Z tych przyczyn Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁶ k.p.c. orzekł, jak w sentencji.

jw